

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
У БЕОГРАДУ

Извештај комисије за оцену и одбрану докторске дисертације **„Идеолошки аспекти визуелних симбола сељаштва на примеру карикатуре у листу „Јеж“ (1935-1990)“** кандидата мр Татјане Микулић.

На седници Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, одржаној 08.03.2016. године, изабрани смо у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације *Идеолошки аспекти визуелних симбола сељаштва на примеру карикатуре у листу „Јеж“ (1935-1990)* коју је поднела Татјана Микулић, магистар етнологије и антропологије.

Прочитали смо докторску дисертацију и подносимо Већу следећи

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Татјана Микулић рођена је 1977. године у Панчеву. Дипломирала је и завршила магистарске студије на Одељењу за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Од 2008. запослена је у Етнографском музеју у Београду на пословима кустоса-асистента у збиркама народних ношњи Србије и народних ношњи Босне и Херцеговине. Као сарадник и коаутор учествовала је у поставкама неколико музејских изложби. Њена садашња интересовања крећу се у домену проучавања културног идентитета, нарочито, односа одеће и родних и осталих друштвених улога. Поред тога, у оквирима савремених музеолошких тенденција, нарочито је заинтересована за проблематику друштвене одговорности и друштвеног ангажмана музеја, у оквирима којих се пропагира проактивни приступ и ангажман Музеја и његово

позиционирање као друштвено свесног и интерактивног елемента друштва. Од самосталних изложби се, у складу са горе поменутиим интересовањима, посебно може истаћи изложба „Шумадијска сукња 1860-1960“, постављена у Казнено-поправном заводу у Пожаревцу 2014. године као пример освајања нових музеолошких простора, како у физичком тако и у концептуалном смислу, са циљем промовисања културног наслеђа.

Ауторка је неколико научних радова објављених у научним и стручним публикацијама, као и мањих чланака и прилога. Завршила је програм стручне музејске обуке *Collections Management Certification Program Serbia 2012/2013*. Учествовала је у организацији научног скупа посвећеног јубилеју 150. годишњице рођења Јована Цвијића одржаног у октобру 2015. године у Етнографском музеју у Београду. Чланица је неколико струковних удружења.

Докторска дисертација Татјане Микулић *Идеолошки аспекти визуелних симбола сељаштва на примеру карикатуре у листу „Јеж“ (1935-1990)* припада области социо-културне и историјске антропологије, и оријентисана је на истраживање спреге феномена идеологије, карикатуре и одевања у доба југословенске монархије и социјализма. Истраживање има интердисциплинарни карактер, а обављено је путем анализа штампаних медија, првенствено недељника *Ошшшани јеж*, касније *Јеж*, као и архивског материјала. Интервјуи са актерима догађаја о којима кандидаткиња пише такође су били од значаја за боље разумевање теме и проверу појединих закључака. У дисертацији је коришћена и релевантна литература из области историје Југославије, те историје и теорије карикатуре и одевања, међу којом су и најновије студије страних и домаћих аутора.

Докторска дисертација Татјане Микулић има 285 страна компјутерски обрађеног текста (проред: 1,5; величина слова: 12; фонт: Times New Roman) и 215 страна документације која садржи библиографију коришћене литературе и извора (17 страна), као и списак илустрација и списак питања за информанте (198 страна). Поред *Увода* (с. 1-20) и *Завршних разматрања* (с. 272-285), рад садржи седам тематских целина које су издељене на следећа поглавља: *Генеза мушке шумадијске одеће*, с. 21-40, *Историјски контекст*, с. 41-96, *О карикатури или како се цртајући мало, каже много*, с. 97- 121, *Актери у производњи карикатуре*

у *Језу: од карикатуристe до државе*, с. 122-166, *Шумадијска одећа у карикатури: од националног ка социјалном и назад*, с. 167-239, *Анализа динамичко-структуралних аспеката карикатура*, с. 240-263 и *О карикатури у светлу савремених теорија*, с. 264-271.

Део докторске дисертације је, сходно прописима, објављен у научном часопису и то:

О карикатури или како се цртајући мало каже много, *Антропологија* 2/2015.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет докторске дисертације је сагледавање идеолошких аспеката визуелних симбола сељаштва оличених у шумадијској одећи (пре свега у капи – шубари и шајкачи) и настојање да се они истраже са ширег културолошког становишта, нарочито употребом карикатуре као легитимног истраживачког извора у друштвеним наукама. Акцент је заправо стављен на одабране карикатуре у којима се приказује сељак са капом а које су објављиване у листу *Ошвишани јез/Јез* у периоду од 1935-1990. године. При том се испитује до које мере је тај приказ био идеологизован, односно под утицајем доминантних идеолошких становишта. И прецизније, даје се одговор на питање да ли је таква карикатура кореспондирала са владајућим дискурсима или је представљала њихову критику. Надовезујући се на досадашња истраживања шумадијске одеће кандидаткиња их посматра, било као целину или путем само једног њеног елемента-капе, водећи се савременим теоријским одређењима одеће која у обзир узимају шири социокултурни контекст. Татјана Микулић најпре детаљно образлаже и тумачи развој и механизме промена шумадијског обрасца одевања на прелазу из 19. у 20. век. Наиме, увођењем капе шајкаче у поменути образац одевања започиње процес његове трансформације услед кога је, од одеће са искључиво регионалним значењем (регион Шумадије), по завршетку Балканских ратова и територијалним проширењем државе и прихватањем шумадијске ношње у неослобођеним областима земље, постао општеприхваћен, постепено губећи свој ексклузивитет. Потискујући све остале варијанте костима, ова одећа је фигурирала као носилац националних идентитета.

У исто време, кандидаткиња разматра потенцијале карикатуре као потпуно новог и неиспитаног истраживачког поља. Карикатура је, чак и у иностраној литератури, све до последњих деценија 20. века, углавном сагледавана као другоразредни извор за друштвено-хуманистичке науке, а акценат је био стављан искључиво на њен хумористички израз и садржај. Као сажета визуелна форма изражавања карикатура доприноси јаснијем сагледавању одређених друштвених феномена и процеса. Кандидаткиња је овим истраживањем показала да је карикатура, тумачена у оквирима одговарајућег друштвено-историјског контекста, а кроз призму визуелног приказа сељака, осликавала снагу и утицаје доминантних идеологија.

У складу са претходно наведеним, могуће је навести три основна циља овог истраживања. Први се односи на проблематизовање феномена шумадијске одеће у ширим културолошким оквирима, нарочито кроз савремене теорије културног и етничког идентитета. Други циљ се састоји у дефинисању односа између државе, тј. идеологије и представе сеоске одеће, односно сељака, у карикатури у смислу утврђивања односа и повезаности карикатуре са владајућим дискурсима, односно њиховог сагласја или евентуалне критике. Коначно, трећи циљ се тиче указивања на теоријско-методолошки потенцијал карикатуре као извора истраживања, нарочито у културолошким проучавањима феномена одевања, чиме се проширује интердисциплинарно поље истраживања.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању:

Као основна хипотеза овог истраживања може се сматрати претпоставка да је приказ сељака у карикатури, односно значења која су се приписивала капи са којом је представљан, била одраз доминантних идеолошких ставова.

4. Кратак опис садржаја дисертације:

У уводном поглављу дефинисани су предмет и циљ истраживања. У њему је изнет теоријско-методолошки оквир истраживања у оквиру кога су образложени основни теоријски концепти и теоријске поставке које фигурирају као потенцијални приступи анализи карикатуре.

У другом поглављу кандидаткиња је систематски истражила порекло и настанак мушке сеоске одеће која је доминирала на територији Шумадије. Прецизно су лоцирани просторни и временски оквири распрострања феномена, а уједно је дата и детаљна дескрипција мушког сеоског одевног обрасца. Имајући у виду утицаје глобалних промена на сеоску одећу, нарочито усвајање војне униформе већ од краја 19. века и грађанског типа одевања, о шумадијској одећи се не може говорити као о непромењивој статичкој форми, већ пре као о процесу и току. Фигурирајући као општеприхваћени образац одевања, кандидаткиња закључује да је ова одећа постала носилац националног идентитета.

Треће поглавље даје преглед друштвено-историјских дешавања у периоду 1935-1990. године. Широк временски оквир истраживања захтевао је прецизну периодизацију у оквиру које је кандидаткиња детаљно представила основне друштвено-историјске карактеристике свих уочених периода, указала на главне политичке догађаје и процесе у развоју друштва и државе. У исто време је у оквиру сваког од издвојених периода указано на положај штампе и однос који је држава имала према њој, са нарочитим фокусом на забавну штампу.

Дефиниција, развој и основне карактеристике карикатуре, са посебним акцентом на жанр политичке карикатуре изложени су у четвртом поглављу. У оквиру тога детаљно је приказан развој хумористичко-сатиричне штампе у Србији од половине 19. века до 1935. године, да би се кандидаткиња у наставку усредредила на оснивање, развој и промене које је доживео најзначајнији хумористички лист који је излазио на овим просторима: *Ошшшани јеж* (1935-1945), односно *Јеж* (1945-1990).

Пето поглавље разматра креативни и идеолошки контекст у коме је карикатура о српском сељаку настајала. Кандидаткиња је уочила главне актере у производњи карикатуре: карикатуристу, уредништво *Јежа* и државу и испитала њихове међусобне односе. На основу расположиве архивске грађе уочени су и реконструисани ставови главних цензорских тела (Централнипрес биро, Агитпроп, СКЈ, комисије и поткомисије) у оквирима званичних државних идеологија. Показано је на пример, да је у Краљевини Југославији карикатура промовисала јединство три конститутивна народа. Насупрот томе, у послератном друштву, у домену бављења забавном штампом, држава се прилежно посветила

тумачењу и дефинисању феномена хумора и сатире чија је главна функција била да „својим бичем ударе“ по малограђанштину и изобличавају и жигошу друге друштвене аномалије. У исто време, карикатура је имала афирмативни карактер, јер је представљала моћно агитационо-пропагандно средство које „подиже друштвено-политичку свест најширих народних слојева“. Такво обележје карикатура је задржала све до краја посматраног периода што је видљиво из анализе садржаја *Јежа* из последње посматране деценије. Доступна грађа је показала да је током педесетих и шездесетих година држава успоставила чврст став према штампи хумористичког карактера чему је свакако допринела све интензивнија вестернизација југословенског друштва, а током које је штампа најчешће оцењивана као „сензационалистичка“ и петпарачка. Ово поглавље је илустративно употпуњено сведочанствима актера чије су „проживљене“ ситуације допринеле аутентичности података.

У следећем, по обиму највећем, шестом поглављу кандидаткиња је детаљно анализирали одабране карикатуре из *Јежа*. У оквиру пет издвојених периода уочени су карактеристични ликови сељака који се појављује у карикатури: сељак млекација, сељак модернизатор, сељак парничар, сељак накупац, сељак љубитељ кафане, сељак исељеник са Косова и остали. Темељно је обрађена тематика карикатура, побројани су њихови аутори, издвојени су и описани најзаступљенији ликови сељака и њихове улоге, при чему је посебан осврт стављен на одећу, заправо капу са којом је сељак приказиван. На основу анализе основних улога које су сељаку додељиване током свих наведених периода кандидаткиња је уочила њихову снажну условљеност друштвено-политичким околностима. Анализа употребе шајкаче/шубаре јасно је показала да је карактер значења који је овој капи приписиван, односно њена позитивна или негативна конотација, представљао променљиву категорију, која је директно зависила од преовлађујућих идеолошких стремљења.

Седмо поглавље обједињује резултате претходне анализе применом динамичко-структуралне анализе. Кандидаткиња је резултате анализе карикатура о улози и ликовима сељака поставила у оквире неколико различитих, али упоредивих категорија – времена, простора, актера, активности и артефаката – и потом их тумачила у складу са комплетним претходно изнетим материјалом. У

оквиру прве анализирани категорије изграђени су хронолошки оквири за резимирање смењивања ликова и улога сељака током читавог посматраног периода. Просторним оквирима кандидаткиња је обухватила распон од најширих интернационалних оквира, потом нешто ужих југословенских, затим српских, крећући се ка ужим, косовским и најужим градским, односно, сеоским оквирима. Као актери карикатуре, поред сељака, издвојени су сви они ликови који су се појављивали са њим у карикатури. Обрађујући активности побројане су оне активности које је сељак обављао и у којима је приказиван у карикатурама. На крају, као артефакти су издвојени сви они предмети које је карикатура приказивала уз сељака, а који поседују симболичку вредност.

Осмо поглавље кандидаткиња је конципирала на начин да на примеру три студије случаја покаже примену различитих теоријских праваца. Коначно, завршним разматрањима обухваћени су резултати до којих се истраживањем дошло.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Значај истраживања огледа се, пре свега, у чињеници да базични феномени овог истраживања, шумадијска одећа, карикатура и идеологија, нису до сада довођени у међусобну релацију. Ово истраживање је тематски ново, фактографски богато и оно у свим својим сегментима одговара на изазове које је тема постављала пред кандидаткињу. Резултати које оно нуди биће поуздани темељ и путоказ за свако даље бављење овом и сличним темама.

Важан закључак и допринос ове дисертације се састоји у томе што је јасно показано да је приказ сељака у карикатури, сагледан кроз призму његове одеће, био под утицајем доминантних идеолошких дискурса.

6. Закључак:

На основу увида у докторску дисертацију *Идеолошки аспекти визуелних симбола сељаштва на примеру карикатуре у листу „Јеж“ (1935-1990)* кандидаткиње Татјане Микулић, комисија констатује да је кандидат у потпуности одговорио теми. Имајући то у виду предлажемо Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду да одобри одбрану докторске

дисертације Тајјане Микулић за шта су се стекли, по нашем мишљењу, стварни и формални услови.

У Београду, 11.03.2016.

Комисија:

Проф. др Весна Вучинић-Нешковић
Филозофски факултет у Београду

Проф. др Слободан Наумовић
Филозофски факултет у Београду

Проф. др Данијела Велимировић
Филозофски факултет у Београду

др Предраг Марковић, научни саветник
Институт за савремену историју Србије